

Неля Романюк

ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ СІЛЬСЬКОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В КИЇВСЬКІЙ, ПОДІЛЬСЬКІЙ, ВОЛИНСЬКІЙ ГУБЕРНІЯХ: 1861–1914 РР.

Проаналізовано стан дослідження проблеми розвитку підприємництва періоду капіталістичної модернізації України (1861–1914 рр.) з врахуванням особливостей Київської, Подільської і Волинської губерній.

Ключові слова: історіографія, підприємництво, сільське господарство, цукрова. винокурна, борошномельна промисловість.

На сучасному етапі, в умовах глобалізації ринку продовольства і загострення міжнародної конкуренції, набуває нового змісту та посилюється значення аграрного підприємництва. Оскільки реорганізація колгоспів і радгоспів та розподіл власності на селі об'єктивно спричинили певні дезінтеграційні та деструктивні процеси, актуальним стає завдання методологічно виваженої структуризації підприємницького середовища, його системного розвитку, створення умов для ефективного функціонування первинних підприємницьких формувань – господарств і підприємств. Узагальнення досвіду, розкриття позитивних і негативних аспектів діяльності підприємців у минулому має важливе значення для визначення конкретних завдань і форм діяльності сільських підприємців в сучасній Україні, особливо у сільській місцевості.

Мета статті. З'ясувати стан дослідження історії підприємництва в українському суспільстві епохи утвердження та розвитку ринкових відносин (друга половина XIX – початок XX ст.) на регіональному рівні, зокрема, в умовах Київської, Подільської та Волинської губерній.

Наукова проблема становлення та розвитку сільського підприємництва у Київській, Подільській та Волинській губерніях (друга половина XIX – початок XX ст.) має свою історіографію з відповідною періодизацією, в якій можна виділити три етапи: дореволюційний (1860–1917 рр.); радянський (1920–1980-ті рр.); сучасний (1990–2000-ті рр.).

Перші наукові розвідки стосувались головним чином селянських промислів. Перша робота про кустарну промисловість була підготовлена у 1861 р. економістом О. Корсаком [1]. У 1870 р. I Всеросійський з'їзд фабрикантів і заводчиків та II з'їзд сільських господарів дали поштовх для організації вивчення такого явища, як підприємництво. При Департаменті торгівлі та мануфактур Міністерства фінансів Росії було створено комісію для дослідження кустарних промислів.

Результатом її роботи було видання 16 томів «Трудов комиссии по исследованию кустарной промышленности в России (1882–1897)», у яких охарактеризовано обсяги кустарних промислів, включаючи Київщину, Волинь, Поділля.

Історики та економісти народницького напрямку, заперечуючи прогресивність великого капіталістичного виробництва, часто ідеалізували селянську приватну ініціативу. У 1880–1890-ті рр. виділялися дослідження В. Воронцова [2; 3], М. Даніельсона [4], М. Довнар-Запольського [5].

У 1890-ті роки поширюються історичні праці, у яких під час аналізу сільського підприємництва використовувалась марксистська методологія. У своїх працях М. Туган-Барановський [6], В. Ленін, [7], критикуючи народницькі погляди на роль селянських форм підприємництва (промислів) розглядали їх як явище тимчасове, що передує великій індустрії. Внесок марксистських авторів у дослідження проблеми полягав не лише в тому, що вони зібрали і ввели в науковий обіг багатий економіко-статистичний матеріал, але й прагненні розкрити товарно-ринкову системність різних форм підприємництва на селі.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. в історіографії традиційним залишалось селянське питання, а вчені та публіцисти селянам відводили помітне місце в аграрній еволюції. Суперечки викликали теми про форми власності й володіння землею, шляхи розвитку селянського господарства. Зокрема, Л. Ходський у своїй праці «Земля и земледелец. Экономическое и статистическое исследование» зробив аналіз економічної суті селянської реформи 1861 р., навів статистичні відомості розподілу поземельної власності на основі обслідування, проведеного в 1878–1879 рр. в 49 губерніях Російської імперії [8].

Грунтовно проблеми розвитку сільського господарства і переробної промисловості краю досліджували викладач Київського комерційного інституту А. Ярошевич [9], та вчений-економіст університету св. Володимира М. Зібер [10]. Помітний слід у розвитку хмелярства в губерніях краю, особливо на Волині, залишив агроном І. Засухін [11–12]. Значним внеском у вивчення історії харчової промисловості і, зокрема, цукрової є роботи М. Толпигіна [13–14], А. Цехановського [15] та М. Новинського [16]. В історичному і економічному відношеннях представляють інтерес дослідження Л. Похилевича [17–18] та огляди, записки різних комісій, які вивчали господарства Київщини, Поділля та Волині.

Праці радянського періоду, що також характеризується певними акцентами у висвітленні досліджуваної проблеми, зумовленими загальною суспільно-політичною ситуацією, можна розділити на: 1920-ті рр.; 1930-ті рр.; 1930–1980-ті рр. Початок висвітлення підприємництва припадає на 1920-ті рр. Характерною рисою непівської доби стали самобутні форми підприємництва різних соціально-професійних груп населення. Упродовж 1921–1928 рр. з'явилась низка праць, автори яких використовували різні тлумачення для висвітлення підприємництва.

Автори праць, що вийшли в світ наприкінці 1920-х та в 1930-ті рр., змінили підхід до дослідження сільського господарства, розглядаючи в тому числі приватну ініціативу крізь призму класової боротьби на селі. Хоча упродовж 1930–1980-х рр. проблема дослідження підприємництва втратила свою пріоритетність, однак, у цей період з'явилась низка праць, які висвітлювали розвиток ринкових відносин в ході здійснення селянської реформи 1861р. та сталинської аграрної реформи. Зокрема, одним із перших у 1931 р. досліджував розвиток товарних форм сільського господарства під час сталинської аграрної реформи О. Погребінський [19]. Вагомим внеском для подальшого вивчення провідної галузі промисловості того часу є праця К. Воблого «Нариси з історії російсько-української цукробурякової промисловості» [20; 21].

Важливою рисою досліджень повоєнного періоду було розширення джерельної бази, зміни в оцінці окремих подій та явищ, зміщення акцентів від констатації фактів до їх аналітичної обробки. Завдяки роботам І. Гуржія [22], В. Теплицького [23], П. Теличука [24], О. Нестеренка [25], до наукового обігу було введено значну частину фактичного матеріалу стосовно соціально-економічного стану сільського господарства та сільської промисловості. Розвиток капіталізму в селянському господарстві Правобережної України на початку XX ст. розглянуто в дисертації Л. Гайдай [26].

Узагальнюючи внесок радянських істориків у вивчення соціально-економічних процесів українського дореволюційного села, приходимо до висновку, що в силу вимог компартійного керівництва СРСР та УРСР тема розвитку підприємництва періоду капіталістичної модернізації, об'єктивно не розглядалася. Дослідження соціально-економічної історії зводилося до аналізу аграрних відносин, селянської реформи, землеволодіння та землекористування у пореформений період, класової боротьби та селянських рухів, формування робітничого класу, їх інтерпретація часто виглядала як передумова революцій 1905–1907 р. і 1917 р.

В умовах незалежної України і розвитку ринкових відносин посилилася увага до проблеми вивчення історичного досвіду підприємництва. Ефективно в цьому напрямку працюють вчені Інституту історії України НАН України, та провідних університетів. Важливе значення для вивчення проблем соціально-економічної історії України взагалі й ринкових відносин, зокрема, мають праці О.

Реєнта [27–28]. У монографії «Національне відродження України» 15-ти томного видання «Україна кризь віки» В. Сарбей розглядає особливості розвитку промисловості та сільського господарства в пореформений період та роль підприємців у підвищенні прибутковості господарювання [29].

Важливою для досліджуваної проблеми є монографія Т. Лазанської «Історія підприємництва в Україні (на матеріалах торгово-промислової статистики XIX ст.)» [30]. Виявлені Т. Лазанською тенденції розвитку підприємництва, введення в обіг значної кількості статистичних відомостей є цінною базою для подальших досліджень. Формування підприємницької верстви в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. досліджують О. Гуржій [31], М. Москалюк [32]. У монографії Н. Темірової [33] «Поміщики України в 1861–1917 рр.: соціально-економічна еволюція» значна увага приділена підприємницькій діяльності поміщиків.

Деякі аспекти розвитку підприємництва в сільському господарстві України висвітлюються в працях про зміни у виробничих відносинах в ході здійснення реформи 1861 р. та столипінської аграрної реформи. Зокрема, у монографіях С. Коломійця «Історія формування української моделі розвитку сільського господарства (з найдавніших часів до сьогодення)» [34], Ю. Поліщука «Столипінська аграрна реформа на Волині» [35] досліджено різні форми підвищення ефективності господарювання на селі.

У монографії В. Марочка «Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861–1929 рр.)» [36] проаналізовано запровадження ринкових відносин у сільському господарстві, становище селянських господарств та особливості приватизації землі, вказано на початки фермерства, підприємництва, господарської взаємодопомоги (споживчі, кредитні товариства) та кооперації дрібних товаровиробників (хліборобські артілі, сільськогосподарські громади).

Різні аспекти розвитку підприємництва у сільському господарстві висвітлені у працях з питань його спеціалізації та переробки сільськогосподарської продукції. Відомості про розвиток хмелярства і пивоваріння в Україні, особливо на Волині у другій половині XIX – на початку XX ст., про торгівлю хмелем, його переробку на основі ефективних технологій, висвітлено у монографії М. Костриці, Й. Рейтмана «Хміль та пиво в Україні з давнини до сьогодення» [37].

Торгівельній сфері присвячена монографія Б. Кругляка «Внутренняя торговля в России в конце XIX – начале XX века. На материалах Украины» [38]. Автор дослідив діяльність різних форм внутрішньої торгівлі, участь в торгівельно-збутовій діяльності монополій, земств і товарних бірж, проаналізував досвід підприємців у забезпеченні споживчого ринку.

Вплив столипінської аграрної реформи на соціально-економічний розвиток України досліджували І. Власюк [39] та Л. Ігнатова [40]. А. Михайлик у кандидатській дисертації «Розвиток сільського господарства, промисловості і торгівлі Подільської губернії в ринкових умовах (1861–1914 рр.)» досліджує процес формування капіталізму в регіоні [41].

Практичну значущість має дисертаційна робота Ю. Кравця «Розвиток підприємництва в аграрному секторі економіки Лівобережної України (90-ті XIX – 1917 р.)», в якій автор розкрив особливості еволюції підприємництва і формування прошарку сільських підприємців на Лівобережжі [42]. С. Закірова в дисертації на тему «Внесок підприємницьких верств Донбасу у соціально-економічний розвиток регіону (1861–1914 рр.)» [43] проаналізувала становлення соціально-правового статусу підприємців, виникнення різних форм організації підприємницької діяльності у Донбасі.

Процеси становлення і розвитку кредитно-банківської системи на Правобережній Україні у другій половині XIX ст. визначили предмет дисертаційного дослідження В. Венгерської [44].

Серед сучасних українських істориків, які досліджують етнічний аспект соціально-економічного життя Правобережної України в пореформену добу, варто відзначити науковців: О. Буравського [45], М. Костюка [46], В. Павлюка [47], О. Суліменка [48], Г. Шпиталенко [49]. У своїх дисертаціях вони висвітлюють значний внесок національних меншин у соціально-економічний розвиток Південно-Західного регіону, зокрема, їх роль в розвитку підприємництва. У 2007 р. вийшов біографічний словник В. Колесник «Відомі поляки в історії Вінниччини», який містить понад 500 біографічних статей [50].

Окрему групу становлять праці, в яких висвітлюється життєвий шлях, складові підприємницького успіху і добродійність підприємців. Серед них необхідно виділити роботи В. Ковалинського [51], М. Слабошпицького [52], О. Ткаченко [53], В. Перерви [54], О. Лобко [55].

Оскільки Україна була у складі Російської імперії, деякі аспекти історії підприємництва на українських землях досліджуваного періоду знайшли відображення в працях російських науковців. Увагу привертає двохтомна колективна монографія «История предпринимательства в России» [56].

Історія польської спільноти Правобережної України перебуває в центрі уваги сучасних польських істориків З. Лукавського [57], Л. Подгородецького [58], А. Єзерського [59], Т. Хшановського [60], Р. Юрковського [61], Д. Клемантовича [62], і В. Зьомека [62]. Проте, загалом,

праці польських істориків стосуються лише окремих проблем тогочасного суспільного розвитку Правобережжя, вони не можуть претендувати на створення цілісного образу епохи.

Вивченню участі єврейських громад в економічному, громадському, політичному, культурному житті краю приділяють увагу Всесвітня федерація волинських євреїв, Товариство волинських євреїв в Ізраїлі та «Yad Vashem» (Ізраїльський Національний інститут пам'яті жертв Катастрофи і героїзму). З 1945 р. у волинських євреїв з'явилось друковане видання – збірник спогадів і документів «Yalkut Wolyn» (Альманах «Волинь»). Його творцем і першим головним редактором був уродженець Рівного Ар'є Аватіхі. Тематика статей Н. Дагоні, А. Аватіхі, Ц. Загородера, Ш. Спектора, М. Вайсмана, Я. Елбірта, Ш. Зискінда та ін. містить багатий матеріал з історії єврейських громад.

Опис Волині знаходив відображення в окремих працях німецьких дослідників XIX ст. – першої половини XX ст.: Е. Буша, С. Келлера, С. Ніккеля, К. Люка, М. Хенінга та ін. У 1935 р. вийшло ґрунтовне дослідження С. Ніккеля «Німці на Волині» [63]. Цікаві дослідження з історії Волині містяться в німецькомовному часописі «Heimatbuch» («Краєзнавча книга»), який засновано 1954 р. в Штутгарті колишніми переселенцями, виходив до початку 80-х рр. XX ст. Цінними є дослідження Н. Арндта, предки якого проживали в Житомирському повіті й були багатими землевласниками. Саме він став одним з ініціаторів створення в Німеччині «Historischer Verein Wolhynien» («Історичного товариства волян»), яке почало діяльність 9 серпня 1975 р. у Нюрнберзі. З 1979 р. товариство почало видавати щорічник «Wolhynische Hefte» («Волинські зошити»), в якому були вміщені праці Н. Арндта [64; 65], В. Гізбрехта [66], Г. Гольца [67] та ін.

У міжвоєнний період вийшли друком наукові дослідження, які торкалися історії чеської колонізації Волині, серед яких слід виділити роботи відомого славіста чеського походження, уродженця Житомирщини, професора Є. Рихліка [68]. Суттєвий внесок зробили члени Товариства чехів з Волині, створеного 1990 р. у Чехії. Історію чеської еміграції на Волинь, суспільно-політичний, культурно-освітній та релігійний аспекти висвітлював у своїй праці чеський дослідник Я. Вацулік [69].

Серед сучасних зарубіжних істориків, які досліджують соціальну і етнічну історію Правобережної України XIX ст., увагу привертають наукові праці Д. Бовуа – директора Центру історії слов'ян Паризького університету (Сорбонна). Серед його праць у контексті нашого дослідження найбільшу цінність представляє «Битва за землю в Україні: 1863–1914: Поляки в соціоетнічних конфліктах» [70].

Аналіз історіографічної традиції проблеми розвитку сільського підприємництва у 1861–1914 рр. дає підстави констатувати наступне. Вітчизняними та зарубіжними вченими напрацьовано масив наукової інформації, який стосувався проблем сільського господарства (поземельних відносин, землеволодіння і землекористування, соціально – економічних змін у середовищі селянства) тощо. Становлення підприємництва та діяльність підприємців розглядалося без урахування системного характеру цього явища, поза баченням факторів суспільно-політичного і соціально-економічного розвитку України у складі Російської імперії. Подальші дослідження цього явища в Україні повинні бути спрямовані на критичне осмислення історичного досвіду підприємництва з позицій вирішення проблем сьогодення. Вивчення діяльності підприємців доби капіталістичної модернізації України, їх ролі у розвитку ринкових відносин має бути продовжене у контексті закономірностей і особливостей соціально-економічного і суспільно-політичного розвитку українського суспільства того часу.

Список використаних джерел

1. Корсак А. К. О формах промышленности вообще и о значении домашнего производства (кустарной и домашней промышленности) в Западной Европе и России / А. К. Корсак. – М.: Тип. Грачева и К., 1861. – 310 с.
2. Воронцов В. Прогрессивные течения в крестьянском хозяйстве / В. Воронцов. – СПб.: Тип. И. Н. Скороходова, 1892. – 261 с.
3. Воронцов В. Судьбы капитализма в России / В. Воронцов – СПб.: Тип. М. М. Стасюлевича, 1882. – 312 с.
4. Даниельсон Н. Ф. Очерки нашего пореформенного общественного хозяйства / Н. Ф. Даниельсон. – СПб.: Тип. А. Беике, 1893. – 353 с.
5. Довнар-Запольский М. В. История русского народного хозяйства / М. В. Довнар-Запольский. – К.: Тип. И. И. Чоколова, 1911. – 366 с.
6. Туган-Барановский М. Русская фабрика в прошлом и настоящем. Историко-экономические исследования / М. Туган-Барановский. – Т. I. Историческое развитие русской фабрики в XIX веке / М. – СПб.: Изд-во Л.Ф. Понтелеева, 1898. – 519 с.
7. Ленин В. И. Развитие капитализма в России: полн. собр. сочинений / В. И. Ленин. – [5-е изд.]. – М.: Политиздат, 1971. – Т. 3. – С. 1–609.
8. Ходский Л.В. Земля и земледелец. Экономическое и статистическое исследование: в 2 т. / Л.В. Ходский. – СПб.: Тип. М.М. Стасюлевича, 1891. – Т. 2. – 314 с.
9. Ярошевич А.И. Общий очерк экономической жизни Юго-Западного края / А.И. Ярошевич // *Весь Юго-Западный край: Справочная и адресная книга по Киевской, Подольской и Волынской губерниям* / Ред. М.В. Довнар-Запольского, А.И. Ярошевича. – К.: Юго-Западное Отд-ние Рос. Экспортной Палаты, 1914. – С. 9–29.
10. Зибер Н.И. Собрание починений: в 2 т. / Н. И. Зибер. Т. 1: Вопросы землевладения и промышленности. – СПб.: Акц. о-во. печ. дело «Издатель», 1900. – 708 с.
11. Засухин И.О. Положении хмелеводства на Волыни и мерах к его улучшению и развитию / И. Засухин // *Сельскохозяйственная хроника Волынской губернии*, 1910. – №2. – С. 22–40.
12. Засухин И. И. Хмелеводство и пивоварение в России и за границей / И. И. Засухин. – Петроград: Департамент

Земледелія, 1916. – 354 с. 13. Толпыгин М.А. Обзор сахарной промышленности в России за производство сахароварения 1913–1914г. с 1 сентября 1913г. по 1 сентября 1914 г. и частью за 1914–15 г., с 1 сентября 1914 г. по 1 декабря 1914 г., и об условиях, влияющих на успешное развитие хода дел промышленности. Отгиск из «Записок» КОИРТО / М.А. Толпыгин. – Т.XLV.– № 3. – 21 с. 14. Толпыгин В.П Развитие и усовершенствование сахарной промышленности в последние двадцать пять лет с 1871–1895 г. Доклад в общем собрании Киевского отделения императорского русского технического общества / М. А. Толпыгин. – К: Тип. И.И. Горбунова, 1896. —50 с. 15. Цехановский М.Ю. Русская свеклосахарная промышленность в её прошлом и настоящем / М.Ю. Цехановский. Г.У.З. и З., Департамент земледелия. – СПб.: Тип. В.Ф. Киришбаума, 1911. – 133 с. 16. Новинский М.Г. Крестьянские свекловичные плантации / М. Г. Новинский // Краткий отчет о деятельности комиссии по изучению хозяйств Юго-Западного края за 1913г. – К.: Киевское агрономическое общество, 1915. – 27 с. 17. Похилевич Л.И.О землевладении в Киевской губернии. Под сим рукописным названием соединены автором в одном переплете три печатные брошюры: а) Список землевладельцев 8-ми уездов Киевской губернии – 53 с.; б) Роспись землевладения в Радомисльском уезде Киевской губернии – 24 с.; в) Роспись землевладения в уездах Киевской губернии – 65 с. / Л.И. Похилевич. – К.: 1882–1885. – 142с. 18. Похилевич Л.И. Уезды Киевский и Радомысльский. Статистические и исторические заметки о всех населенных местностях в этих уездах и с подробными картами их / Л.И. Похилевич – К.: Изд-е книготорговца Н.А. Оглоблина. Тип А. Давиденко, 1887. –190 с. 19. Погребіньський О. Столипінська реформа на Україні / О. Погребіньський. – Харків: Пролетар, 1931. – 128 с. 20. Воблий К. Г. Нариси з історії російсько-української цукробурякової промисловості: в 2 т. / К. Г. Воблий. – К.: ВУАН, 1928. – Т. 1. – 244 с. 21. Воблий К. Г. Нариси з історії російсько-української цукробурякової промисловості: в 2 т. / К. Г. Воблий. – К.: ВУАН, 1930. – Т.2. – 402 с. 22. Гуржій І. О. Україна в системі всеросійського ринку 60–90-х років XIX ст. / І.О.Гуржій. – К.: Наукова думка, 1968. – 192 с. 23. Теплицький В.П. Реформа 1861 року і аграрні відносини на Україні (60–90-ті роки XIX ст.) / В.П. Теплицький. – К.: Вид-во АН УРСР, 1959. – 308 с. 24. Теличук П.П. Економічні основи аграрної революції на Україні / П. П. Теличук. – К.: Вид-во Київського ун-ту, 1973. – 189 с. 25. Нестеренко О.О. Розвиток промисловості на Україні / О. О. Нестеренко. Ч. 2. Фабрично-заводське виробництво. – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – 580 с. 26. Гайдай Л.И. Развитие капитализма в крестьянском хозяйстве Правобережной Украины (1906- 1914 гг.): дис. ... канд. ист. наук: 07.00.01 / Леонід Йович Гайдай. – К.: АН УССР, Ин-т истории, 1978. – 183 с. 27. Реєнт О.П. Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.) / О.П. Реєнт. – К.: НАН України, Ін-т історії України, 2003. – 340 с. 28. Реєнт О. П. Українське пореформене село // Історія українського селянства: нариси в 2-х т. [В.А. Смолій відп. ред.] – Т. 1. / О.П. Реєнт, О.О. Крижанівська, О.В. Сердюк. – К.: Наукова думка, 2006. – 632 с. 29. Сарбей В.Г. Національне відродження України / В.Г. Сарбей. – К.: Альтернатива, 1999. – 336 с. 30. Лазанська Т. І. Історія підприємництва в Україні: на матеріалах торгово-промислової статистики XIX ст. / Т. І. Лазанська. – К.: НАНУ, Ін-т історії України, 1999. – 282 с. 31. Гуржій О. І. Купецтво Києва та Київщини XVII-XIX ст. / О. І. Гуржій, І.О. Гуржій. – К.: Ін-т історії України НАНУ, 2013. – 284 с. 32. Москалюк М.М. Формування підприємницького класу в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. / М.М. Москалюк // Україна – Європа – Світ: Міжнар. зб. наук. праць. – Тернопіль: 2011. – Вип. 8. – С. 80–86. 33. Темірова Н.Р. Поміщики України в 1861–1917 рр.: соціально-економічна еволюція / Н.Р. Темірова. – Донецьк: ДонНУ, 2003.– 320 с. 34. Коломієць С. С. Історія формування української моделі розвитку сільського господарства (з найдавніших часів до сьогодення). – Ч. 1. / С.С. Коломієць. – К.: НАУ, 2003. – 180 с. 35. Поліщук Ю.М. Столипінська аграрна реформа на Волині / Ю. М. Поліщук. – К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень, 1999. – 116 с. 36. Марочко В. І. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1961–1929 рр.) / В.І. Марочко. – К.: KotsPublishing, 1995. – 224 с. 37. Костриця М. Ю. Хміль та пиво в Україні з давнини до сьогодення / М.Ю. Костриця, Й. Г. Рейтман. – Житомир: «М.А.К.», 1997. – 240 с. 38. Кругляк Б. А. Внутренняя торговля в России в конце XIX – начале XX века. На материалах Украины / Б. А. Кругляк. – Самара.: Изд-во «Самарский университет», 1992. – 191 с. 39. Власюк І. Вплив столипінської аграрної реформи на соціально-економічний розвиток Правобережної України (1906–1914 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Ігор Миколайович Власюк. – Житомир, 2000. – 179 с. 40. Ігнатова Л.Р. Аграрна реформа П.А. Століпінна та її здійснення в Україні (1906–1914 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Людмила Русланівна Ігнатова. – К.: 2002. – 197 с. 41. Михайлик А.О. Розвиток сільського господарства, промисловості і торгівлі Подільської губернії в ринкових умовах(1861- 1914 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Артур Олександрович Михайлик – Чернівці., 2006. –215 с. 42. Кравець Ю.А. Розвиток підприємництва в аграрному секторі економіки Лівобережної України (90-ті XIX – 1917р.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Юрій Антонович Кравець. – Луганськ., 2007. – 202 с. 43. Закірова С.Г. Внесок підприємницьких верств Донбасу у соціально-економічний розвиток регіону (1861–1914 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Світлана Генадіївна Закірова., 2006. – 220 с. 44. Венгерська В.О. Розвиток кредитно-банківської системи на Правобережній Україні у другій половині XIX ст.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Вікторія Олексіївна Венгерська. – Житомир, 1998. – 196 с. 45. Буравський О.А. Поляки Волині у другій половині XIX – на початку XX ст. Соціально-економічне становище та культурний розвиток: дис. ...канд. іст. наук: 07.00.01 /Олександр Антонович Буравський. – Чернівці, 2003. – 220 с. 46. Костюк М. П. Німецькі колонії на Волині (XIX – початок XX століття) / М.П. Костюк. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. – 384 с. 47. Павлюк В.В. Вплив шляхетських родів Волині на соціально-економічний та культурний розвиток краю в XIX ст.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Віктор Володимирович Павлюк. – Острог: 2000. – 193 с. 48. Суліменко О.Г. Німці Волині (кінець XVIII – початок XX

ст.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.05 / Олександр Григорович Суліменко. – К.: 2002. – 189 с. 49. Шпиталенко Г.А. Соціально-економічне і духовне життя чехів Волині (друга половина XIX – початок XX ст.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Галина Андріївна Шпиталенко. – К., 2003. – 198 с. 50. Колесник В. Відомі поляки в історії Вінниччини: Біографічний словник / В. Колесник. – Вінниця: ВМГО «Розвиток», 2007. – 1008 с. 51. Ковалинський В.В. Семья Терещенко / В.В. Ковалинський. – К.: Преса України, 2003. – 218 с. 52. Слабошпицький М.Ф. Українські меценати / М.Ф. Слабошпицький. – К.: Ярославів Вал, 2001. – 327 с. 53. Ткаченко О.В. Підприємницька та меценатська діяльність родини Терещенків в Україні (1861- 1917 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Олеся Віталіївна Ткаченко. – К., 1998. – 220 с. 54. Перерва В.С. Графи Браницькі: підприємці та меценати / В. С. Перерва.– Біла Церква: Вид-во Пшонківський О.В., 2010. – 269 с. 55. Лобко О. А. Поміщицькі маєтки Правобережжя в умовах соціально-економічної трансформації 1831–1917 років (за матеріалами володіннь графів Потоцьких): автореф. дис.... канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України» / Лобко Оксана Анатоліївна, 2008. – 18 с. 56. Бовыкин В. И. История предпринимательства в России // Книга вторая. Вторая половина XIX – начало XX века/ В. И. Бовыкин, М. Л. Гавлин, Л. М. Елифанова. – М.: РОССПЭН, 2000. – 575 с. 57. Lukawski Z. Polskaw Rosji 1863–1914 / Z. Lukawski. – Wroclaw-Warszawa-Krakow-Gdan'sk: Zakład Narodowym. Ossolińskich, Wydawn. Polskiej Akademii Nauk, 1978. – 229 s. 58. Podhorodecki L. Dzieje Kijowa, 2t. /L. Podhorodecki. – Warszawa: Książka i Wiedza, 1982. – 329 s. 59. Jezierski A. Problemy rozwoju gospodarczego ziem polskich w XIX i XX w. /A. Jezierski.–Warszawa:Książka i Wiedza, 1984. – 294 s. 60. Chrzanowski T. Dziedzictwo: ziemianie polscy i udział ich w życiu narodu /T.Chrzanowski. – Kraków: Wydawnictwo ZNAK, 1995. – 296 s. 61. Jurkowski R. Ziemiaństwo polskie kresów Północno-Wschodnich 1864–1904: działalność społeczno-gospodarcza / R. Jurkowski. – Warszawa: Przegląd Wschodni, 2001. – 603 s. 62. Klemantowicz D. Polacy w uprzemysłowieniu Wołynia w latach 1864–1914 // Ucrainica Polonica / D. Klemantowicz, W. Ziomek. – Київ – Житомир, 2004. – Т. 1. – 444 s. 63. Nickel S. Die Deutschen in Wolhynien / S. Nickel. – Kiev, Charkov: Staatsverlag dernationalen Minderheiten der USSR, 1935. – 125 s. 64. Arndt N. Die Deutschen in Wolhynien. Ein kulturhistorischer Überblick / N. ARNDT.–Würzburg: Kraft Verlag, 1994. – 96 s. 65. Arndt N. Die Schitomirer Arndts / N. Arndt. – Würzburg: Holzner – Verlag, 1970.– 151s. 66. Giesbrecht W. Inden Verbannung / Giesbrecht W. // Wolhynische Hefte. – 1986. – N 4. – S. 9–97. 67. Holz H. Deutscher Anteil am Handel und Gewerbe in Wolhynien / H. Holz // Wolhynische Hefte. – 1984. – N 3. – S. 127–152. 68. Рихлік Є.А. Чехи на Житомирщині / Є. А.Рихлік // Чехи на Волині: історія і сучасність. Праці Житомирського науково-красназничого товариства дослідників Волині. – Житомир: «Волинь», 2001. – Т. 24. – С. 115–117. 69. Vazulik J. Dejiny volynskych Cechu (Leta 1868–1914) / J.Vazulik. – Praha, 1997. – 211 s. 70. Бовуа Д. Битва за землю в Україні: 1863–1914: Поляки в соціо-етнічних конфліктах / Д. Бовуа; пер. на укр. З. Борисюк. – К.: Критика, 1998. – 334 с.

Неля Романюк

ИСТОРИОГРАФИЯ ПРОБЛЕМЫ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В КИЕВСКОЙ, ПОДОЛЬСКОЙ И ВОЛЫНСКОЙ ГУБЕРНИЯХ: 1861–1914 ГГ.

Проанализировано состояние исследования проблемы развития предпринимательства периода капиталистической модернизации Украины: 1861–1914 гг. Определена периодизация, в которой выделено три этапа: дореволюционный (1860–1917 гг.), советский (1920–1980-е гг.), современный (1990–2000-е гг.). Отмечено, что становление предпринимательства и деятельность предпринимателей рассматривалось фрагментарно, без учёта системного характера этого явления, факторов общественно-политического и социально-экономического развития Украины в составе Российской империи.

Ключевые слова: историография, предпринимательство, сельское хозяйство, сахарная, винокурная, мукомольная промышленность.

Nelia Romaniuk

HISTORIOGRAPHY OF BUSINESS IN KYIV, PODILIA AND VOLYN GOVERNORATES: 1861–1914.

We have analyzed status of study of business development during period of capitalistic modernization of Ukraine: 1861–1914. We have specified periodization that comprises three stages: prerevolutionary (1860–1917), Soviet-era (1920–1980), contemporary (1990–2000). It was mentioned that formation of business and activity of entrepreneurs was investigated fragmentarily, without considering system character of this phenomena, factors of social and political progress and socio-economic development of Ukraine and its regions as part of Russian Empire.

Key words: historiography, entrepreneurship, agriculture, industry, sugar, distillery, flour milling industry.